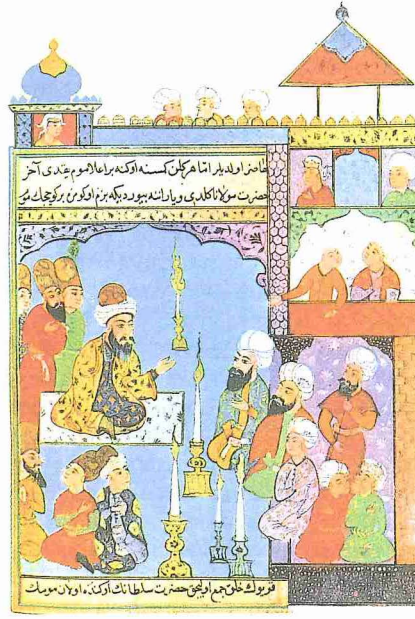

birincisi kabul edilen *Menâkıbü'l-ʿarîfîn* adlı eseri üzerinde çalıştı. Şeriatın zâhirine aykırı bulduğu bazı kısımları çıkarıp yer yer yeni bilgiler ekleyerek ve özetleyerek *Şevâkıbü'l-Menâkıb* adıyla eseri Farsça olarak yeniden kaleme aldı. 1540 yılında tamamlanan eser bir mukaddime, her birine "zikr" adı verilen dokuz bölüm ile bir hâtimeden meydana gelmektedir. "Zikir"lerde sırasıyla Mevlâ ileri gelenlerinden Bahâeddin Veled, Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Selâhaddin-i Zerküb, Çelebi Hüsâmeddin, Sultan Bahâeddin, Çelebi Ârif, Şemseddin Emîr Çelebi hakkında bilgi verilmektedir. Çeşitli kütüphanelerde bulunan yazmaları arasında (bk. Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 1540; Nâfiz Paşa, nr. 1130), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (Emanet Hazinesi, nr. 1194) nüsha 985'te (1577) istinsah edilmiştir.

Menâkıbü'l-ʿarîfîn'in Mevlevîler arasındaki önemi sebebiyle, Abdülvehhâb'ın bu eseri de yazıldığından kısa bir süre sonra Türkçe'ye çevrilmiştir. İlk olarak Derviş Halil Senâî (ö. 950/1543) tarafından bazı değişikliklerle tercüme edilerek Kanûnî'ye takdim edilmiştir. Bu tercümenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hâlet Efendi İlâvesi, nr. 49 ve 50) iki nüshası mevcuttur. Daha sonra Mesnevihan Derviş Mahmud Dede (ö. 1011/1602), *Tercüme-i Sevâkıb* adıyla eseri ikinci defa Türkçe'ye çevirmiştir. 998 (1590) yılında Konya'da tamamlanan bu tercüme, Senâî'ninkini unutturarak meşhur olmuştur. Eserin İstanbul Üniversitesi, Süleymaniye ve Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanelerinde pek çok nüshası vardır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Mihrişah Sultan, nr. 272) bulunan nüsha 1004 (1595-96) tarihlidir. Ayrıca eser *Müzekki'n-nüfûs* kenarında basılmıştır (İstanbul 1281). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Revan, nr. 1479) bulunan minyatürlü nüsha, Süheyl Ünver tarafından *Mevlânâ'dan Hatıralar: Sevâkıb-ı Menâkıb* adıyla ve minyatürleriyle birlikte yeni harflerle neşredilmiştir (İstanbul 1973).

Keşfü'z-zunûn'da, Abdülvehhâb es-Sâbü'nî'nin bunlardan başka *Şerhu Muʿammayât-ı Mîr Hüseyin*, *Şırâtü'l-müs-takîm* adlı eserleriyle *Nevâ-yı Hurûs* isimli Farsça bir manzumesi olduğu da kaydedilmektedir.

Abdülvehhâb es-Sâbü'nî'nin
Şevâkıbü'l-Menâkıb adlı eserinden bir başka sayfa

BİBLİYOGRAFYA :

Sâkıb Dede, *Sefîne*, Kahire 1185, s. 3-8; Es-râr Dede, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, Mülhak, nr. 109, vr. 75b; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1077, 1742, 1981; *Hediyyetü'l-ʿarîfîn*, I, 641; *İzâhu'l-meknûn*, II, 66; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 15-16; Süheyl Ünver, *Mevlânâ'dan Hatıralar: Sevâkıb-ı Menâkıb*, İstanbul 1973, s. 2-3; Özege, *Katalog*, IV, 1558; Storey, *Persian Literature*, London 1972, I, 938; H. Ritter, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Etrafındakiler", *TM*, VII-VIII/1 (1942), s. 279-280; Tahsin Yazıcı, "ʿAbd al-Vahhâb al-Hamadânî", *Elr.*, I, 168-170.

ALİ ALPARSLAN

ABDÜLVEHHÂB eş-ŞA'RÂNÎ

(عبد الوهاب الشرناني)

(bk. ŞA'RÂNÎ, Abdülvehhâb b. Ahmed).

ABDÜMENÂF b. KUSAY

(عبد مناف بن قصى)

Abdūmenāf b. Kusayy
b. Kilāb b. Mürre b. Kā'b

Hz. Peygamber'in
baba tarafından üçüncü dedesi.

Abdūmenāf'ın babası Kusay b. Kilāb, annesi Hubbā bint Huleyl'dir. Kusay'ın dört oğlundan biri olan ve milâdî 430 yılı civarında doğduğu tahmin edilen

Abdūmenāf'ın asıl adı Mugîre idi. Güzelliğinden dolayı kendisine Kamer de denirdi. Annesi Hubbā, oğlunu Mekke'deki büyük putlardan Menāf'a adanmış olduğu için Abdūmenāf adını aldı. Çok cömert olduğu için Kureysliler ona feyzâ lakabını vermişlerdi. Daha babasının sağlığında büyük bir üne kavuştu.

Mekke yöneticiliği (Dârünnedve idaresi) de dahil olmak üzere Kâbe muhafızlığı (sidâne veya hicâbe), hacılara su temini (sikâye), hacıları ağırlama (rifâde), sancaktarlık (livâ) ve başkumandanlık (kıyâde) görevlerini büyük oğlu Abdūd-dâr'a bırakan Kusay'ın ölümünden bir müddet sonra, başta Abdūmenāf olmak üzere Kusay'ın diğer oğulları, söz konusu görevlerin Abdūd-dâr'dan alınarak Abdūmenāf'a verilmesini kararlaştırdılar. Bu karar üzerine Kureysliler arasında anlaşmazlık çıktı. Kureys'in bazı kolları Abdūd-dâr'ı, diğer bazı kolları da Abdūmenāf'ı destekledi. "el-Mutayyebûn" (güzel koku sürünenler) diye anılan Abdūmenāf taraftarları ile "el-Ahlâf" (yeminliler) denilen Abdūd-dâr taraftarları çatışma noktasına geldiler. Araya giren kişiler, sidâne ve livâ görevleriyle Dârünnedve yöneticiliğinin eskisi gibi Abdūd-dâr'da kalmasını, sikâye, rifâde ve kıyâde görevlerinin ise Abdūmenāf'a verilmesini sağlamak suretiyle iki tarafı yatıştırdılar. Bu görevler ölümüne kadar Abdūmenāf'ta kaldı.

Abdūmenāf'ın iki ayrı hanımından altı erkek, altı kız çocuğu oldu. Oğulları, Kureys kabilesinin komşu devletlerle ticaretini kolaylaştırmak için anlaşmalar yaptılar. Ticaret sayesinde Mekke'nin, dolayısıyla Kureys kabilesinin nüfuz ve iktidarı arttı.

Abdūmenāf'tan sonra Kureys'in idaresi Benî Abdūmenāf'a geçti. Sikâye ve rifâde görevleri oğullarından Hâşim'e, kıyâde ise Abdüşems'e verildi. Daha sonra sikâye ve rifâde, Hâşim'den küçük kardeşi Muttalib'e, ondan da yeğeni ve Hz. Peygamber'in dedesi olan Abdūl-muttalib'e geçti. Ölüm tarihi bilinmeyen Abdūmenāf'ın Kâbe'de Hicr'de bulunan bir yazıdan, Kureys kabilesine Allah'tan sakınmayı ve akrabalar arasında iyi ilişkilerin devam ettirilmesini tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber Kureysliler'i İslâm'a davet ettiği sırada, diğer dedelerinin adlarıyla birlikte onun adını da anmış "Ey Abdūmenāf oğulları! Allah'a inanmak suretiyle kendinizi kurtarınız" demişti (Buhârî, "Menâkıb", 13).

BİBLİYOGRAFYA:

İbn İshâk, *es-Sîre* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Rabat 1967, s. 47; İbn'ül-Kelbî, *Cemheretü'n-neşeb* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferâc), Kuveyt 1403/1983, I, 90-94; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kubrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 70, 74-78, 146; III, 19; Zübeyrî, *Nesebü Kureys* (nşr. E. Lévi—Provençal), Kahire 1953, s. 14-15; İbn Habîb, *el-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâ'd 1361/1942, s. 162-168, 457; Ezrakî, *Ahbaru Mekke* (nşr. Rüşdî es-Sâlih Melhas), Beyrut 1389/1969, I, 109 vd.; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (nşr. Servet Ukkâş), Kahire 1960, s. 70-73, 112, 117, 604; Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, I (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, s. 52-63; Müberrred, *Nesebü 'Adnân ve Kahtân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1354/1936, s. 2-3; Taberî, *Târîh* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, I, 1091-1092, 1098-1100; İbn Düreyd, *el-İstikâk* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1378/1958, s. 16, 17, 37, 155-156; Neşet Çağatay, "Hz. Muhammed'in Soy, Çocukluğu ve Gençliği", *AÜİFD*, VIII (1961), s. 25-26.

MUSTAFA FAYDA

ABDÜNNÂFİ İFFET EFENDİ

(1823-1890)

Son devir Osmanlı devlet ve ilim adamı.

Ramazanoğulları hânedanına mensup olduğundan Ramazanzâde, alçak gönüllü, edep ve iffet sahibi bir kişi olduğu için de İffet lakabı ile tanınmıştır. Babası, eski Adana müftüsü Hacı İshâk Efendi'nin oğlu Muhammed Saîd Efendi'dir. Bağdatlı İsmâil Paşa'nın kaydettiğine göre babası da müftüdür.

Abdünnâfi İffet, Buharalı Abdürrahim Efendi'den ilim tahsil etti. Öğrenim hayatından sonra Bursa'ya müderris olarak tayin edildi. 1845 yılında İstanbul'a gelerek devletin çeşitli kademelelerinde görevler yaptı. Dürüstlüğü ve çalışkanlığı sayesinde memuriyet hayatında kısa zamanda yükseldi. Adana mal müdürlüğü, Halep Meclis-i Kebîr reisliği, Adana, Halep ve Harput defterdarlığı, Trabzon, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd tahkikat ve rûsûmat memurluğu, İntihâb-ı Me'mûrîn Komisyonu başkanlığı yaptı. 1869'da Saraybosna, daha sonra da Hersek mutasarrıflığına getirilen Abdünnâfi Efendi hacdan dönerken Taiif'te vefat etti ve oraya defnedildi.

Eserleri. Bu hareketli memuriyet hayatı sırasında ilmi ve edebî çalışmalarını da ihmal etmeyen Abdünnâfi Efendi'nin belâgat, hadis, tasavvuf, ahlâk, felsefe ve mantık ilimlerine dair çoğu basılmış birçok tercüme ve telif eseri vardır. 1. *en-Nef'u'l-muavvel fî tercemet-i Telhis ve'l-Mutavvel*. Hatîb el-Kazvî'nin Arap belâgatına dair meş-

hur eseri *Telhîşü'l-Miftâh*'in ve bunun Teftâzânî tarafından yapılmış geniş şerhi olan *el-Mutavvel*'in gramer açısından tahlîlî bir tercümesi olup Abdünnâfi Efendi'nin Arap dili, edebiyatı ve belâgatı sahasındaki ilmi kudretini göstermektedir. Eserin birinci cildi Saraybosna'da (1289), ikinci cildi de İstanbul'da (1290) basılmıştır. 2. *Terceme-i Nuhbetü'l-fiker*. İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis usulüne dair *Nuhbetü'l-fiker* adlı kitabının tercümesi olup Ma'mûretülazîz'de (Elazığ) basılmıştır (1301). 3. *Nâfiu'l-âsar Nevbâve-i Simârü'l-esmâr*. Edebî ve tarihî bilgilerin yanı sıra bazı hikâyelerle ahlâka dair konuları da ihtiva eden Türkçe bir eserdir (İstanbul 1286). 4. *Mahzen-i Esrâr-ı Şuarâ*. Yetmiş dokuz sayfadan ibaret bir Türkçe risâle olup taş basması halinde yayımlanmıştır (1273). 5. *Muntehabât-ı Nâfiâ-i Risâle-i Kuşeyriyye. er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*'den seçmeler mahiyetinde olan bu kitap da basılmıştır (İstanbul 1307). 6. *Terceme-i Burhân-ı Gelenbevi. Terceme-i Âdâb-ı Gelenbevi* adıyla da anılan mantığa dair bir eserdir (İstanbul 1302). 7. *Kâmilü'l-âsar Hikâye-i Cihândâr* (Hanya Girit Matbaası, 1291). Ayrıca kendi şiirlerini topladığı *Divançe-i Şâir* ve *Ravzatü'l-fesâhat* adlı eserlerinden de söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Abdünnâfi İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, Bosna 1289, I, *Mukaddime*; Osmanlı Müellifleri, I, 387; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 519; *He-diyyetü'l-ârifin*, I, 632; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, Dimaşk 1376-80/1957-61, VI, 199; Özge, *Katalog*, II, 803; III, 998, 1271, 1291, 1315; IV, 1813, 1821.

İSMAİL DURMUŞ

ABDÜNNÂSİR, Cemal

(جمال عبدالناصر)

(bk. CEMAL ABDÜNNÂSİR).

ABDÜNNEBİ ŞEYH SADR

(عبدالبی شیخ صدر)

(bk. İBN ABDÜLKUDDÜS, Şeyh Sadr).

ABDÜRRAHİM DEDE,

Şeydâ Hâfız

(ö. 1214/1800)

Bestekâr, kudümzenbaşı ve şair.

Daha çok Şeydâ Hâfız diye tanınır. İstanbul'da doğdu. Halvetiyye tarikatına mensup bir zatın oğludur. Küçük yaşta hâfız oldu. Kısa bir süre sonra gözleri-

ni kaybetti. Tarikat âdâbı ve müzikteki ilk bilgilerini, devam ettiği mevlîhanelerden aldı. Gayreti ve kabiliyeti sayesinde kısa zamanda kendisini yetistirdi. Bestekâr ve neyzen olarak devrin önde gelen müzikî üstatları arasında yer aldı. Galata Mevlîhanesi Şeyhi Selim Dede'den *sikke** giydi. Bazı kaynaklarda bir ay kadar Yenikapı Mevlîhanesi'nin kudümzenbaşılığını yaptığı kaydedilir. Yakın ilgisini gördüğü III. Selim tarafından hacca gönderildi. Hac dönüşü evinde bir iki yıl inziva hayatı yaşadı. Subhi Ezgi'nin bildirdiğine göre, hayatının son yıllarında Üsküdar Mevlîhanesi'nde de kudümzenbaşılık yapmıştır. Yetmiş yaşlarında iken 1214 (1800) yılı sonlarında öldü ve Üsküdar Mevlîhanesi Türbesi'ne defnedildi. Mehmed Süreyyâ ve Subhi Ezgi ölüm tarihini 1212 (1798) olarak gösteriyorlarsa da bu doğru değildir. Çağdaşlarından Nebil Bey'in ta'miyeli tarihi (bk. TARİH DÜŞÜRME), bu hususta hiçbir tereddüde yer bırakmayacak kadar açıktır. Nitekim M. Kemal Özergin, Vak'anüvis Muvakkitzâde Nûr Mehmed Efendi'nin yazdığı, Şeydâ Dede hakkında küçük bir hal tercümesi özelliğini taşıyan ikinci bir tarih manzumesini nesretmiştir. Dede'yi yakından tanıdığı anlaşılan şairin bu manzume-deki tarih mısraı da 1214 yılını göstermektedir. Bu yılın son aylarında vefat ettiği bilinen Şeydâ Dede'nin ölüm tarihi Özergin'e göre 1800 yılının Şubat-Mayıs ayları arasına rastlamaktadır. Halen sandukasında asılı levhada bulunan 27 Muharrem 1215 ibaresi ise Dede'nin gerçek vefat tarihinden bir iki ay kadar sonrasını göstermektedir.

Zamanımıza ulaşan eserlerinden, devrinin önde gelen bestekârları arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim kaynaklarda devrinin Hâfız Post'u olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Eserleri dinî ve din dışı bestelerden oluşmaktadır. Bilhassa Mevlî âyini, kâr-ı nâtik ve şarkıları ile tanınmıştır. Irak, İsfahan ve hicâzeyn makamlarında üç Mevlî âyini bestelemiştir. Bunlardan Irak âyini ilk olarak 1785'te Yenikapı Mevlîhanesi'nde okunmuş, diğer ikisi ise zamanla unutulduğundan günümüze ulaşamamıştır. Hacı Sâdullah Ağa, Küçük Mehmed Ağa ve Vardakosta Ahmed Ağa ile birlikte bestelediği tâhir makamındaki "kâr"ı da unutulmuş eserleri arasındadır. Aynı zamanda iyi bir neyzen olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. Eserlerine çeşitli güfte mecmualarında rastlanıyorsa da bunlardan ancak bir Mevlî âyini, bir saz eseri ve on sözlü eserinin notası günümüze kadar gelebilmiştir.